

Ճիկառան

հեղինակ՝ Հակոբ Մնձուրի

Այս աշխարհին վրա Զայիմ աղան մեկ մտածում միայն ուներ, երկու ըսես՝ չէ. ծիսել: Ու մեկ հոտե մը կախորժեր՝ ծխախոտին հոտեն: Ծխախոտն որ ունենար, ծիսելն որ ըլլար, երանության մեջ կզգար ինքզինքը այլս: Ալ աշխարհը տա կն էր անցեր, թե՝ վրան էր ելեր հոգը անզամ չէր: Ուտելը, ինչպես ըլլար, կըլլար: Չեռքի մը չափ ցամաք հացով, չոր հացի բրդոջքները ջուրի մեջ թաթախելով ալ կգոհանար, ան, չըլլար՝ անոթի ալ կպառկեր, Այս փորք խոսք կհասկնար, վերջապես, միայն թե՝ ծիսելը ըլլար, անոր չէր դիմանար: Այն օրերուն ծխախոտը քանի փարայի խոսք էր: Լազերը Տրապիզոնի գավառներեն, մորթիներով զինված, տասնինսգ, քսան ձիու բեռներով կրերեին ամեն անզամուն: Շեժին չկար ըսել էր, կամ ավելի ճիշտը, քաղաքներուն մեջ գոյություն ուներ միայն: Մեկ խումբը կմեկներ, մյուսը կհայտնվեր: Անոնք իրենց բեռները կիշեցնեին, կբանային հակերը, ու առուծախը ազա տ, աներկյու տ: Սեպիլուլլահ... Գնե որքան որ կուզես ու զինը ինչքան աժան. լիրը, այսինքն վեց օխան, տասնըութը դուրուշ, դու ըսե՝ ամենեն բարձրը՝ քսանչորս դուրուշ: Բայց Զայիմ աղան գյուղին ամենեն աղքատն էր: Վաստկվոր չէր, ծեր ալ ըլլալով՝ ո՞վ կկանչեր զինքը ու օրավարձքով կաշխատցներ: Այնպես որ՝ սև մերալիկ մը, պղինձ մը իսկ չկար ծոցը՝ ծխախոտի տալու: Աչքը շարունակ իմ ու քու քսակն ու տուփն էր, կսպասեր, թե ո՞վ պիտի ճիկառան մը երկնցներ իրեն:

Զմեռ որ գար՝ օտաները կերթար, օրը իրիկուն ընելու համար. Պետք է ըսել, որ թրքական գյուղերուն մեջ, բացի սակավաթիվ ունսորներե, ամեն տուն օտա չունի, շատերը միայն ներքնատունե մը բաղկանալուն այրերը չէին հավաքվեր ու նստեր, կիներուն պահվելուն, խիստ «նամեհրամ»-ին պատճառով: Գավառը անտառուտ ըլլալով փայտը առատ էր, գմբեթավոր օճախները անդադար կվառեին, ու կնստեին բոցերուն դիմաց: Շաբաթը մեկ-երկու անզամ ալ, հեյպէ մը ուներ, ուսեն կձգեր, բիրը կառներ, իին փաթթոցը ականջներուն վրայեն կկապեր չմսելու համար, շրջակա գեղերը կերթար, զացած տեղերեն, ասոր անոր տուփերեն ճիկառան շինելով՝ կգոհացներ իր պահանջը: Իսկ ամառ որ ըլլար՝ դուրս կուզար, ծալապատիկ կնստեր առաջքի հարթավայրին վրա իր տանը, որ գյուղին եզերքը խրճիթե ավելի նեղ ու փեթակի նման կլոր հողե բույն մըն էր, ու կդիտեր անտառուտ զառիթափերը, որոնք բոլորն ալ սահելով, կիշնային Ղոլորու Զայի խորունկ ձորը: Գյուղացիներուն անցուդարձը չէր դադրեր, Զայիմ աղա իր նստած տեղեն կխոսեր բոլորին հետ, անոնց

որպիսությունը կհարցներ, կհեաաքրքրվեր, թե ի՞նչ ընելու կերթային, և ճիկառա կուզեր:

Ահա, տեսեր ես՝ գունավոր չարշաֆներով, տրեխով կիներու, բորիկ վազող մանուկներու քանի մը խումբերե հետո՝ լուծք մը եզ առաջքը, լրծվար մը կանցներ:

— Նորեն ո՞ւր, նորեն ո՞ւր, քեռորդի, — կհարցներ իր տեղեն Զայիմ աղան երիտասարդին:

Զայիմ աղային համար ոչ-ազգական, օտար մարդ չկար աշխարհին վրա:

— Ղալեին կողմը կերթամ, Զայիմ քեռի, — կպատասխաներ, — երկու օր է՝ հոն եմ, փոսք ցանեցի, հիմա ալ վրայի մասք պիտի ցանեմ.

— Շատ աղեկ կընես, դեռ ատեն կա, ուշ չսեպվիր, մինչև մայիսի վերջը կցանվի, մանավանդ որ այն կողմերը քամիին դեմ է, բարձր, արևոտք չըլլար:

— Նայինք բան մըն ալ պիտի ելլե, Զայիմ քեռի, առջի տարի ցանած սերմնցուս ալ չառի:

— Ճանըմ, դուն չգիտես չէ՝ մեր մեծերուն խոսքը. Եքիծի օլ պիլիծի օլմա[1], — կհարեր Զայիմ աղան, ավելի լրջանալով ու կրկնելով զյուղացիներու հատուկ իմաստությունը՝ թե պետք է ցանել, ու ա լ չխորհիլ, մնացածը աստուծո հանձնել, ու կշարունակեր.

— Մի՞ թե իմ ու քու ուզելովդ պիտի ըլլա, ինչ որ կամենա՝ ան կուտա... թեվերելի եղիր... Աստված իր ծառան որ ստեղծեր է, բրգգն էլ հետք ստեղծած է, անոթի չթողուր... նասիպ... նասիպեղ ավելի չըլլար ինչքան ալ աշխատիս:

Ու կավարտեր խոսքը՝ ըսելով, որ ճիկառա մը տար: Գյուղացին կերկարեր տուփը, ու Զայիմ աղան կփաթթեր հաստ, որքան հնար էր, հաստ ճիկառա մը, կվառեր, ու կթողուր որ մեկներ:

— Ո՞ւր, Ատը Կյուզել աղա, ո՞ւր, բոլորտիքդ ալ չես նայիր ու ինկեր ես՝ կերթաս, — իր նստած տեղեն կձայներ այս անզամ, նորեն, Զայիմ աղան նոր անցորդի մը, — եկուր նստե, հոգնություն մը առ ու այնպես գնա, ճանըմ:

Այս Ատը Կյուզել աղան պզտիկ, շատ պզտիկ մարդ մ' է: Չորս թիզ կա ու չկա: Վսիտ: Ոտքերը տրեխս, բիր մը ձեռքը, ու վիշտ՝ դեմքին վրա:

Մարդուկը կուզար, կնստեր մոտը:

— Ո՞ւր, ո՞ւր կերթայիր, չես ալ ըսեր, - կկրկներ վերստին Զայիմ աղան, — խոսե նայինք՝ ի՞նչ ունիս:

Մի հարցներ, Զայիմ աղա,— կպատասխաներ ան,— մի՞ հարցըներ:

Ու կպատմեր, թե դատարանեն կուգար: Վեց արտավարնոց ջրարբի արտ մը իր եղբորորդիները ձեռքեն հափշտակել կուզեին, ու կկասկածեր իր հաջողութենեն, որովհետև ուխտիկցի Մոլլան, Կուլանցի Մահմուտ պեկը, փանպուխծորցի Կոճո պեկը հակառակ էին իրեն: Միաժամանակ՝ մինթանին ներքեւն ծխախոտին տուփը կհաներ:

Զայիմ աղա, առանց հրավերի սպասելու՝ հաստ ճիկառա մը շինելով ու անուշանուշ հոտոտելով վառելե հետո՝ կպատասխաներ, հանդիմանական շեշտով մը.

— Չեն ամչնար այդ եղբորորդիներդ... Ինսան-օղլին հարամ կաթ է ծծեր. Ատը Կյուզել աղա, քեզի պես աստվածավախ մարդուն ալ կընեն... Ուխտիկի Մոլլան, Կոճո պեկը ինչ ըսելով՝ երես կուտան անոնց...

— Այս աշխարհին վրան կա, ներքեւն ալ կա. Այս աշխարհեն անդին ալ կա. Ինն պատասխան տալ ալ կա, Ատը Կյուզել աղա... Զայիմ աղա ճիկառա մըն ալ կշիներ, հետո երրորդ մը ևս, այս անգամ այնքան հաստ, որ թուղթին երկու եզերքները չեն միանար: Ատը կյուզել աղան չեր նկատեր անգամ, Տուփը առնելով՝ կղներ ծոցը ու, սրտապնդող խոսքերեն ուժ առնելով, ոտքի կելլեր ու կմեկներ: Այնուհետև ուրիշներ կուզային, Զայիմ աղան ամենուն հետ ալ կխոսեր, ամենքեն ալ մեկ-երկու ճիկառա կառներ ու կճամբեր:

* * *

Ատենե մը ի վեր, սակայն, Զայիմ աղան, նստելով սովորականին պես՝ իր տան առաջքը, ու դիտելով արևոտ, կանաչ զարիթափերը, խոր-խոր ձորերը՝ բան մը կմտածեր. Սթանպով երթալ:

Ինք թեև մինչև այդ տարիքը դուրս ելած չեր գավառին սահմաններեն, բայց շատերը կերթային ու դրամ կղրկեին իրենց տունը, վաստակով կդառնային: Ինք ինչո՞ւ չըներ: Կազատեր, այդպեսով, թշվառութենեն:

Ու բոլորին կհաղորդեր իր մտադրությունը:

— Բան մը կմտածեմ ես, աղաներ, դուք ի՞նչ կըսեք իմ այս խելքիս, — կըսեր:

— Ի՞նչ է, Զայիմ քեռի:

— Կըսեմ՝ Ստամպով երթամ:

— Ստամպո՞լ զարմացած կնայեին, — բայց դուն Ստամպոլ երթաս՝ ի՞նչ կրնաս ընել, Զայիմ քեռի, բեռնակրություն չես կրնար ընել, փուռերուն մեջ չես կրնար աշխատիլ, նավերեն ածուխ չես կրնար պարպել, ի՞նչ ընես՝ երթաս:

— Կըսեմ՝ երթամ, փարա վաստկիմ ու պո՛լ ճիկառա մը խմեմ, — ու այդ «պո՛լ...»-ը այնքան կերկնցներ, որ մեկ-երկու բոպե կտևեր:

Բայց այդ բանին պետք չեղավ:

Իր գյուղացի Տուրմուշ չավուշը կար, Ան Զոնկուլտարի ածուխի բեռնակիրներան վերակացուն, չավուշն էր, ու թեև հազիվ տարի մը կըլլար հայրենիք էր դարձեր, հանկարծ աճապարանքով կանչված էր, Տուրմուշ չավուշ պարտավորված էր իսկովյն մեկնելու, բայց տունը որո՞ւ ձգեր ու երթար, Շատ արտեր ուներ, իր կինն ու մայրը չեին կրնար լեռնեն փայտ բերել, արտերը հերկել, երիտասարդ ծառա մը վարձելն ալ բազմաթիվ անհարմարություններ ուներ, քանի որ իր առաջին կինը արձակած էր ու երկրորդ կինը շաա նորատի, շատ մանկահասակ էր, ու խորհած էր Զայիմ աղային վրան, ճիշտ է, ծեր էր ան, բայց թող ըլլար, ավելի աղեկ:

Ու Տուրմուշ չավուշ, օրին մեկը եկավ, գտավ Զայիմ աղան, ամեն մանրամասնություն պատմեց անոր:

— Դուն շատ ես աշխատեր, քիչ ես աշխատեր, ատոր մասին մի՛ մտածեր, Զայիմ քեռի, - ես քենե ադ չեմ փնտրեր. ինչքան աշխատիս՝ բավական է ինծի, դուն փորձառու, ալիք-մորուք ձերմակցուցած մարդ ես, միայն քու նազարդ չոլուխ-չոճուխին վրա ըլլա, քենե ադ կուզեմ, զիտես որ՝ օլուր-օլմազ մարդե չեմ ախորժիր տանս մեջ, երիտասարդ, անփորձ կնոշ տեր եմ, վերջապես:

Ու իբր վերջաբան, ավելցուց.

— Ծխախոտիդ մասին ալ դուն երբեք հոգ մի՛ ըներ. Երկու լիրեն ավելի՛ տունը ծխախոտ ունիմ, քեզի համար է անիկա, որչափ կուզես ծխե, ես բացեն դրամ ալ կորկեմ, որ նորեն գնես: Տունը քուկդ է, մեկ խոսք, կինս ալ՝ քու աղջիկդ, դուն ինչպես կուզես՝ այնպես նայե:

Զայիմ իսկովյն ընդունեց առաջարկը: Ան մինչև անգամ հուզվեցավ ծխախոտի համար ըրած խոսքերեն, Ուրեմն՝ ան պիտի կրնար ծխել, ինչքան որ ուզեր:

Ու Տուրմուշ չավուշի մեկնած առտուն գնաց անոր տունը:

Այդ օրեն նոր կյանք մը սկսավ Զայիմ աղայի համար ծառայության կյանքը:

Հերկերու ամիսը ըլլալով, ամեն առտու զույգ եղերը կառներ, ու մաստան թելին տակ՝ կերթար հերկելու: Տասնյակներով տարիներե ի վեր արորին մաճը ձեռքը առած չըլլալով, տարիքը առաջացած, արտերը մեծ մասամբ զառիթափերուն վրա ու կարծր հողերով ըլլալուն՝ դժվարավ կըգործածեր արորը, կհոգներ, շունչը կկտրեր, բայց ծխախոտը առատ էր,ու կհանդուրժեր: Օրը երկու անգամ տուփը կլեցներ ու կպարպեր: Գրեթե ամեն ակոսդարձին կկայնեցներ լուծքը, ճիկառա մը պիտի փաթթեր, ծխեր, ու հետո շարունակեր:

Տուրմուշ չափուշը պատվիրած ըլլալով՝ տան մեջ կհարգեին զինքը: Կեսուրը դիտողություն չէր ըներ, իսկ հարսը՝ մանկահասակ Զեյնեպը, կհնազանդեր, ու կօգներ իրեն:

Հերկերեն հետո Զեյնեպին հետ խորունկ, ամայի ձորերու մեջ զացին խոտ քաղելու: Հետո միշտ միասին՝ հունձքերը հնձեցին, կալերը կամնեցին, աղոնը ըրին: Անծանոթներ, տեսնելով Զեյնեպը գունավոր չարշաֆով մը ու միշտ միասին, իր աղջիկը կկարծեին:

Այսպես թե այնպես, վերջապես՝ ձմեռը եկավ, ու անզործության երկայն ամիսները սկսան: Զայիմ աղան հիմա բոլորովին հանգիստ էր:

Թեև տանը կիցը ու տունեն անջատ իրենք ալ օտա ունեին, բայց տանուտերը՝ Տուրմուշ չափուշը, բացակայելուն, դուռը շարունակ փակ կպահեին: Ներքնատան օճախը անդադար կվառեին ու իրենք, բոլորվելով, կնստեին դիմացը: Ծերության օրինական տարիքը թևակոխած ըլլալով՝ նամեհրամ չին Զայիմ աղային հետ, դրացի տուներե կիներ, աղջիկներ նույնպես՝ առանց ձածկվելու, կուգային կնստեին: Զայիմ աղա հիմա ալ դուրս չէր ելեր, կրակին կուշտը ծալապատիկ գալով՝ անուշ-անուշ կծխեր ու կմասնակցեր կիներու խոսակցություններուն:

Բայց մարտ ամսուն մեջ տանը աղը հատավ: Դեռ օդերը շատ անկանոն, խիստ էին, ձյուները մասնակի հալած, ու իրենք կխորհեին, թե մինչև ապրիլի վերջավորությունը պիտի բավեր, սակայն սիսալ ելավ իրենց հաշիվը, պետք եղավ մինչև Ճերիստի աղահանքերը երթալ:

Զայիմ աղան ու Զեյնեպը տրեխվորեցան, պարկերն ու երկու էշերը առին: Ուրիշ կիներ ալ միացան, որոնց տուներուն աղը նայնպես հատած էր: Կիները մինչև կրունկները քողքվեցան գույնզգույն, թանձր չարշաֆներով, քթերնուն ձախ մասը ու ձախ աչքերնին բաց թողելով, ու գրաստներու, գեղջկուհիներու կարավան մը կազմելով, ճամբա ելան: Վեց-յոթը ժամվան հեռավորություն մըն էր: Այդ օրը պիտի երթային ու հետևյալ օրը պիտի դառնային:

Զայիմ աղան, ծխախոտը հատնելեն վախնալով, տուփը լեցնելեն զատ՝ ծրար մըն ալ առած էր միասին, Զմռավերջի խառնակ օդերեն էր, անձրւ մը պուտ-պուտ

կպտպտար, գետինները ձյունոտ ու ցեխոտ, մինչև իրիկուն քալելով կրցան վերջապէս հասնիլ աղահանքերը: Յուրաքանչյուր կին իր դրամը վճարեց պաշտոնյային, աղերը լեցուցին պարկերը, Ու այդ գիշերը հողե, խոնավ, պաղ սենյակի մը մեջ լուսցուցին:

Առոտուն ելան ոք՝ անձրևը վերսկսեր էր: Ամեն ոք իր աղը բեռցավ, ու մեկմեկու ետևե առաջ շարժվեցան: Վերեն անդադար կտեղար, ու վարը, գետինները, ուր կոխեիր՝ ջուր, ամեն դիեն հեղեղներ կհոսեին, թե կինները և թե անասունները մինչև իրենց ոսկորները թրջեցան: Չին կըրնար քալել, ոտքերնին շարունակ կսահեր, կիյնային, բայց Զայիմ աղան չէր նկատեր անզամ ատոնք, ան հոգ մը ուներ՝ չէր կրնար ծխել: Ծխախոտին ախտրժելի հոտը կհալածեր, կտանջեր զինքը, Ամեն անզամուն թաց, սառած մատներով կփորձեր փաթթել ճիկառան, ծուռ ու մուռ բան մը կըշիներ, և սակայն՝ անձրևը չէր թողուր, կթրջեր թուղթը, կմարեր, ու երկու անզամ, գոնեն, մեկ-մեկու ետևե չէր կրնար ծուխը ներս քաշել, երբ Կոնտոսիի ու Քեռեկեի գետերուն իրար խառնված տեղը հասան, օդը ավելի խստացավ: Անձրևը ձյունի փոխվեցավ, ու մշուշ մը իջավ, պատեց լեռներն ու ձորերը, Ալ գրեթե զիրար չէին տեսներ, Ու ամեն կին ինքզինքն ու իր էշը կհոգար, կաշխատեին ետ չմնալ:

Բարեբախտաբար՝ զառիթափերը հասան, ու մառախուղին միշեն թեն բարձունքներուն թառած զյուղը չէր նշմարվեր, բայց զիտեին, ոք հետզհետե կմոտենային, երբ հանկարծ Զայիմ աղան բան մը եղավ, գետինը ձյուններուն մեջ փովեցավ, ու ո՛չ կրնար խոսիլ, ո՛չ ալ շարժիլ:

Երեք կիններ իսկույն, իրենց բոլոր ուժերը հավաքելով, զյուղ սուրացին՝ լուրը տանելու: Անոնք հաստն վերջապէս, եղելությունը պատմեցին, ու լսողը փութաց աղետին վայրը: Գյուղացիններն ումանք կիններն ու գրաստները առաջնորդեցին ձյուններուն մեշեն, իսկ ուրիշները՝ Զայիմ աղան շալկելով, տուն բերին:

Սառած մարմինը օճախին կրակին մոտեցնելը վտանգավոր ըլլալով անոնք գոմ տարին, իսկույն տաք աղբը բացին թիերով ու պառկեցուցին մեջը: Դեպքը իմացված ըլլալով, ամեն կողմէ մարդիկ կուգային՝ տեսնելու, դարմաններ հանձնարարելու: Երկու հոգի կշփեին կողերը, կուրծքը, իսկ Զայիմ աղան զգայազուրկ, անշարժ պառկած էր:

Առաջին բոպեններեն հետո, վերջապէս, աչքերը բացավ, նայեցավ շուրջը, առանց կարենալ խոսելու, — Զայիմ աղա, Զայիմ քերի, ըստ նայինք, ի՞նչ ունիս, ի՞նչ եղավ կհարցնեին:

— Ճդ... ճդ... ճդ... ճայներ մը կրցավ արտասանել, հոտոտելու պես ոռունգերը բացիսիելով,

— Ի՞նչ կուզես, Զայիմ քեռի, բա՞ն մը կուզես, բա՞ն մը քերենք, - կկրկնեին ամեն կողմե, գոմին մեջ ոտքի վրա կայնող բազմութենեն:

— Ճդ... ճդ... ճդ...

Արդյոք ի՞նչ հասկցնել կուզեր: Շուպի եռացած շերպեթ քերին, տաք սուրճ տվին, բայց ոչ մեկը ընդունեց, ակռաները պինդ սեմած էր: Ամեն մարդ մեկ-մեկ կերպ կմեկներ:

Մեկը խորհեցավ, թե Ճիկառա մը տային՝ կարելի է կծխեր: Ու իր միտքը հաղորդեց բազմության:

Իսկոյն պառկած տեղեն բռնեցին, վեր առին, նստեցուցին, Ճիկառա մը շինեցին, վառեցին ու քերանը դրին:

Զարմացան բոլորը:

Զայիմ աղան սկսավ քաշել ու դուրս տալ ծուխը: Ճիկառան հատցուց: Երկրորդ մը տվին, ան ալ ծխեց:

Զայիմ աղան աղեկցավ, սկսավ խոսիլ: Գյուղացիներուն ուրախությունը չափ չուներ:

Ինք իր ոտքովը գոմեն ելավ, ներքնատունը օճախին մոտ գնաց ու նստավ:

Զայիմ աղա, Զայիմ քեռի, անցած ըլլա ի՞նչ եղար, ինչե՞ն այդպես եղար, ճանըմ, – կհարցնեին գեղացիները, իրենք ալ շուրջը բոլորվելով՝ անոր նստելեն հետո:

— Մի հարցնեք, մի հարցնեք, աղաներ, որ ըսեք, թե զիտեմ՝ ես ալ չզիտեմ... առտուն, որ աղահանքերեն ճամբա ելանք, անկե ի վեր՝ Ճիկառա չեմ ծխած... քանի աշխատեցա Ճիկառա մը շինեմ, անձրևը, ձյունը շթողուր... կթրջեր, կմարեր... Ճիկառան աչքիս թյութմիշ կըլլար... ինչ որ եղա, Ճիկառա ըրլլալեն եղա՝ կըսեմ:

— Ճդ... ճդ... ճդ... ըսածդ ի՞նչ էր, — հարցուցին:

— Ճիկառա ըսել կուզեի, Ճիկառա տվեք, չի կրնար հասկցնել:

1. Սերմը զցիր ու տեր մի լինիր, (Ծ. կ.)